

ДЕКЕЛЕЈСКИ РАТ (413 - 404)

Извори

Декелејски рат представља завршни период Пелопонеског рата, а трајао је од 413. до 404. године п. н. е. Тукидид је последњу књигу свога дела *Пелопонески рат* посветио почетку Декелејског рата. Мада је сам рат трајао од 413. до 404. године п. н. е. и мада је Тукидид желео описати читав рат, његово приповедање прекида се 411. годином. Без икаква увода на Тукидидово дело наставља се Ксенофонтова *Хеленска историја* и он даје преглед догађаја све до 404. године. За реконструкцију датог периода могу послужити и животописи Алкибијада, Лисандра и др., које је саставио Плутарх. Треба поменути и Аристотелов *Атински устав*.

Агис заузима Декелеју (413)

На предлог Алкибијада, Спартанци су обновили ратне операције у Атици. Они су заузели атинску дему Декелеју, која се налазила на око 2 km североисточно од Атине. Декелеја је била нарочито важна, јер се налазила на путу за Ороп, односно Еубеју, одакле су Атињани добављали жито. Заузимањем Декелеје, Пелопонежани су били у могућности да држе под сталном војном контролом Атину и Атику. Након непријатељског заузимања Декелеје, довоз жита у Атину је поскупео, јер је сада морало бити допремано морем. Пошто је претила опасност да Атина буде нападнута, Тукидид каже да су сви грађани били под оружјем, једни на утврђењима, други у борбеним редовима.

Спарта се припрема за нове ратне операције

Пошто су Пелопонежани заузели Декелеју 413. године п. н. е. и после неуспеха Атињана у Сицилијској експедицији (415 - 413), градови-чланови атинске архе стали су се одметати. Пелопонежани су, знајући у каквој тешкој ситуацији се Атина налази, одлучили да непријатељу задају одлучујућ ударца. Надали су се да ће:

преузети вођство читаве Хеладе

(Тукидид VIII, 2)¹

Еубеја и Лезбос, ради борбе против Атињана, послали су изасланике у Декелеју спартанском краљу Агису, а Хиос и Еритра у саму Спарту. Своје изасланике у Лакедемон послали су и персијски сатрапи Јоније и Хелеспонта, Тисаферн и Фарнабаз. Наиме, на почетку Пелопонеског рата персијски цар Дарије II захтевао је од својих сатрапа да убиру порез не само од градова који су се налазили под њиховом влашћу, већ и од градова који су се налазили на територији њихових сатрапија, али су улазили у састав атинске архе и плаћали форос Атине. Тисаферн и Фарнабаз нису могли рачунати на то да ће се Атина добровољно одрећи прихода са ових простора, па су понудили савез њиховим непријатељима - Спарти. Понуда је била да Персијанци материјалним и војним средствима помогну Спарту у њеној борби против Атине, под условом да Спарта потом Јонију препусти Персијанцима.

Лакедемоњани су, на подстицај Алкибијада, одлучили прво пловити на Хиос под заповедништвом Халкидеја, затим на Лезбос под вођством Алкамена и напослетку

---

¹ Тукидид, Повијест Пелопонеског рата, превео Стјепан Телар, Дерета, Београд 1991.

на Хелеспонт под вођством Клеарха. Решили су ратне операције прво повести у Јонији, јер је тамошње острво Хиос било посебно значајно. Хиос је улазио у састав атинске архе, а на власти су били олигарси. Уживао је извесну самосталност, за разлику од других чланица архе. После угушивања устанка на Лезбосу (427), једино је Хиос располагао сопственом флотом. Пошто олигарси Хиоса нису били задовољни хегемонијом Атине, ступају у везу са Пелопонежанима. Одметањем Хиоса, устанак против Атине убрзо би се проширио на целу Јонију. Да би деловала у Јонији, Спарта је морала изградити флоту. Стога је наредила савезницима да опреме 100 лађа, а сама се, као и Беотија, обавезла да ће опремити 25.

Ратне операције 412. Уговори Спарте и Персије

Године 412. п. н. е. Пелопонежани шаљу своје бродове на Исток. Наступали су под паролом — слобода Хелади. Спартанцу Халкидеју, са којим је пловио и Алкибијад, пошло је за руком да одметне Хиос. Будући да се одметнула највећа држава, Атињани су били у опасности. Стога су укинули казне одређене за онога ко предложи или стави на гласање да се начне 1 000 таланата, које је још Перикле похранио у благајну. Новац је Атина искористила да опреми бродове који су имали пловити у Јонију и спречити побуне у градовима. У међувремену одметнуо се Милет, а склопљен је и, посредством Тисаферна и Халкидеја, први савез Пелопонежана и Персијанаца. Наиме, овим уговором обе стране су се обавезле да ће имати исте пријатеље и непријатеље, као и да ће ратовати против Атине. Спарта је такође препуштала Персији „сву земљу и све градове на које се простире власт цара и који су били под влашћу царева предака”.

Све оне земље и градови који су у краљевом поседу, или су их држали њихови преци, припадаће њему и краљ, Лакедемонци и њихови савезници зауставиће сваки новац или шта друго што притиче Атињанима и деловаће заједнички у циљу да спрече Атињане да не добију ни новац нити било шта друго.

А рат против Атињана водиће заједнички краљ и Лакедемонци са својим савезницима, и прекид рата са Атињанима може се начинити само ако се и једна и друга страна сагласе: краљ као и Лакедемонци, са својим савезницима.

Ако би се неки побунили против краља биће непријатељи и Лакедемонцима и њиховим савезницима, а ако се неки побуне против Лакедемонаца и њихових савезника биће и краљеви непријатељи.

(Тукидид VIII, 16)¹

Када су напослетку опремили бродове Атињани су отпловили на Самос, где су подстакли народ да збаци олигархе са власти. Пошто су олигарси протерани, Атина је одлучила Самосу дати самосталност.

За то време, Лакедемонци, према плану, пошто су за своју ствар придобили Хиос, напали су Лезбос. Допловивши до острва, морнарица одметне најпре Метимну, а потом и Митилену. Међутим, пошто су Атињани изненада дошли и заузели Митилену, покушај Лакедемона да одметну Лезбос је пропао. Истог лета, Атињани су, под вођством Фриниха, опсели Хиос и Милет. У једном оружаном сукобу код Милета, живот је изгубио спартански војсковођа Халкидеј. Ипак Атињани су се повукли на Самос када се сазнало да у помоћ Милету стиже велика пелопонеска флота.

¹ Тукидид, Пелопонески рат, превод Д. Обрадовић, Београд 1999.

Пелопонезанима се чинило да је први уговор са Тисаферном непотпун и да није њима у прилог. Стога су, посредством спартанског војсковође Теримена, склопили други уговор. У овом уговору додата је још једна специјална тачка: „Без обзира која се војска налазила по царевом захтеву на земљи цара, цар ју је дужан издржавати”. То је значило да су Спартанци званично преузели функцију персијских најамника.

Колико год земаља и градова припада краљу Дарију или је припадало његовом оцу или прецима, против ових Лакедемонци и њихови савезници неће ићи у рат, нити ће им чинити било какво зло. Нити ће убирати порез из тих градова. Нити ће краљ Дарије, ни они над којима влада ићи у рат против Лакедемонаца и њихових савезника, нити ће им чинити какво зло.

Ако Лакедемонцима и њиховим савезницима треба нешто од краља или краљу од ових, било шта да једни друге убеди да треба учинити, биће право да то и учине.

Рат против Атињана и њихових савезника водиће обе стране заједнички. А ако учине крај рату то ће заједнички учинити обе стране.

Било која војска која би се нашла на краљевој територији или по позиву краљевом издржаваће се на његов трошак.

Ако неки град који је са краљем склопио уговор крене против краљеве земље, остали ће га спречити и бранити краља, колико је то у њиховој моћи. А ако неко из краљеве земље или земаља под краљевом влашћу крене против Лакедемонаца и њихових савезника, нека то краљ спречава и брани колико је то његовој моћи.

(Тукидид VIII, 37)¹

Пошто је овај уговор склопљен, Лакедемонци су послали једанаест својих представника на Книд да расправе са Тисаферном о дотадашњим догађајима. Изнели су мишљење да ни један од склопљених уговора, ни Халкидејев ни Терименов, није добар, јер не одређује јасно над којом територијом цар има право власти. Уговори прописују да се власт цара протеже над оним земљама којим сам управља и оним земљама којима су управљали његови претходници. Дакле, оваквом одредбом персијски цар би имао да влада, не само Азијом, већ и острвима, Тесалијом, Локридом, све до Беотије. Изасланици, стога, траже састављање новог уговора.

Алкибијад бежи Тисаферну

Атињанин Алкибијад, који је у току Сицилијске експедиције пребегао Лакедемонцима, у Јонију је дошао заједно са спартанским војсковођом Халкидејем. Пошто је Халкидеј погинуо у борбама код Милета, Алкибијад сам остаје на Истоку. Успоставио је присне односе са Тисаферном. Међутим то његово пријатељство са Тисаферном изазвало је неповерење Спартанца. Тукидид пише:

Послије смрти Халкидејевог и битке код Милета, Алкибијад је био Пелопонезанима сумњив, па кад је стигло Астиоху [спартанском војсковођи] из Лакедемона писмо, да га убије (јер је био мрзак Агиду и иначе се чинио непоуздан) побоја се и најпре потајно умакне к Тисаферну...

(Тукидид VIII, 45)¹

¹ Тукидид, Пелопонески рат, превод Д. Обрадовић, Београд 1999.

¹ Тукидид, Повијест Пелопонеског рата, превео Стјепан Телар, Дерета, Београд 1991.

Алкибијад, пошто је прешао код Тисаферна, покушавао га је наговорити да Персија једнако исцрпи и Атину и Спарту; да, пошто нанесе све веће губитке Атињанима, отера Пелопонежане из своје земље. Алкибијад је то препоручивао, с једне стране, јер је мислио да је то најбоље за персијског цара, а са друге стране, јер се надао да ће му веза са Персијом обезбедити повратак у Атину. Заповедницима флоте, укотвљене на Самосу, послао је предлог да ће обезбедити помоћ цара, под условом да се влада народа, која га је протерала, замени владом неколицине. Присталице Алкибијада на Самосу стадоше ковати заверу против демократије. Против Алкибијадова предлога устао је атински војсковођа Фриних. Њему се чинило да је Алкибијаду једнако мало стало и до владе неколицине колико и до демократије и да је једини његов циљ повратак у Атину. Сматрао је да цару више одговора савез са Пелопонежанима, који су у том тренутку били надмоћнији но Атина, а нису му чинили никакво зло. Ипак, завереници су, под вођством Писандра, отпловили у Атину да раде на укинућу демократије.

Олигархијски преврат 411. године п. н. е.

Писандоров први одлазак у Атину

Јануара 411. године п. н. е. Писандар је са пратњом дошао са Самоса у Атину и пред скупштину изнео предлог да се успостави олигархија. Само под овим условом Алкибијад је био спреман вратити се у Атину и помоћи граду. Наиме, веровало се да је Алкибијад био једини човек који је Атини могао обезбедити савезништво персијског цара у борби против Пелопонежана. Писандровом предлогу успротивили су се многи, сматрајући повратак Алкибијада нелегалним. Сама скупштина је у почетку била незадовољна, али када је Писандар истакао да другог спаса нема, Тукидид пише да је народ из страха пристао, као и да је очекивао да ће се касније извршити промена. Одлучено је да Писандар отплови са десет људи и поведе преговоре са Алкибијадом и Тисаферном. Писандар је на истој скупштини оклеветао стратега Фриниха, тако да је Алкибијадов непријатељ био разрешен дужности. Пре него што је отпловио на Исток, Писандар је такође обишао сва завереничка удружења, која су од раније постојала у граду да би вршила надзор над судовима и државном управом, и позвао их да се уједине и пошто се заједнички договоре, да сруше демократију. Међутим, преговори са Тисаферном не успеју, јер су обе стране биле неповерљиве једна према другој. Тада персијски сатрап Јоније склапа трећи уговор са Спартом. Тек у овом уговору, царски поседи се ограничавају на „царску земљу која се налази у Азији”. Тисаферн се такође обавезао на давање бродова Пелопонежанима, као и на опремање њихове флоте, где је новац даван у виду позајмице. Ево како нас Тукидид обавештава о томе:

краљева земља која се налази у Азији припадаће краљу, и са својом земљом краљ ће управљати по својој вољи.

Лакедемонци и њихови савезници неће се дизати на краљеву земљу да јој учине какво зло, нити ће се краљ дизати на Лакедемонце и њихове савезнике да им учини зло. Ако би се неки Лакедемонац или савезник дигао да учини какво зло краљевој земљи, Лакедемонци и њихови савезници ће га спречити у томе. А ако би неко од краљевих људи дигао на Лакедемонце и њихове савезнике, краљ ће их спречити.

Изддржавање за бродове који су ту присутни прибављаће Тисаферн, према ономе што је договорено, све док не стигне краљева флота. А после доласка краљеве флоте, Лакедемонцима и њиховим савезницима стоји на вољу да на свој рачун издржавају своју флоту. Ако међутим желе да примају издржавање од Ти-

саферна, он треба да га и обезбеди. Али ће Лакедемонци и њихови савезници по свршетку рата вратити Тисаферну све оно што су примили.

Када стигне краљева флота, Лакедемонски и савезнички бродови водиће рат заједно са краљевим бродовима, онако како одлуче Тисаферн и Лакедемонци са савезницима. А ако буду хтели да прекину рат са Атињанима прекинуће га под једнаким условима.

(Тукидид VIII, 58)¹

Ствари су се неповољно одвијале по Атину. Пролећа 411. године п. н. е. Беоћани освоје Ороп. Абидос и Лампсак, градови на Хелеспонту, уз помоћ спартанског војсковође Деркилида и уз подршку персијског сатрапа Фарнабаза, одметнули су се од Атињана. Пошто атинском војсковођи Стромбихиду није пошло за руком да поврати Лампсак, заузео је Сест на Херсонесу.

Писандоров други одлазак у Атину

Писандар са посланицима, дошавши од Тисаферна на Самос, стао је наговарати самоске племиће да успоставе владу неколицине. Уједно је закључио да му помоћ Алкибијада није потребна да би увео владу неколицине у Атину. Тада се он упути по други пут у Атину, али сада са циљем да изврши преврат. Он и његови другови, пловећи уз обалу, укидали су по градовима демократију и уједно узимали из неких градова хоплите као своје савезнике. Тако дођу у Атину, где су присталице олигархије обавиле значајан део посла. Био је убијен вођа радикалних демократа Андрокле. Демократске институције су формално функционисале, али су на заседањима као говорници иступале само присталице олигархије и без дискусије су прихватили њихови предлози. Предлагали су да нико не треба да прима плату, осим оних који служе у рату, и да у влади не треба да учествује више од пет хиљада који су подесни да служе држави својом имовином и личношћу (Атински устав, 29). Народ је, заплашен терором и стрепећи од издаје, ћутао. Тукидид пише да би свако ко би се успротивио био убијен првом zgodном приликом. Против оних који би то учинили, није се водила никаква истрага (VIII, 66). У оваквом тренутку, дошла је Писандрова група.

Писандар је сазвао скупштину и предложио да се изабере десет законодаваца са неограниченом влашћу, који ће у одређени дан изнети пред народ писмени предлог како ће се најбоље управљати градом. Пошто је предлог усвојен, у одређени дан скупштина је сазвана на Колону уместо на Пниксу, где је по правилу заседала. Тукидид је уверења да је као место састанка изабран Колон, јер је место било уско и није могао присуствовати велики број људи. Предлог је изнео Писандар, а саставио чувени говорник Антифонт. Наиме, сваком Атињанину је било дозвољено да некажњено изнесе предлог који жели. А ако би неко хтео да оптужи говорника што подноси противзаконити предлог, или покуша на неки други начин да му нашкоди, имао је бити кажњен. Функције према дотадашњем уставу имале су се укинути, као и плате. Предложено је да се изабере пет председника, који ће изабрати сто људи, а сваки од ових сто ће изабрати по три човека. Затим се предвиђа да ових четири стотине уђу у већницу, да владају неограниченом влашћу како најбоље знају и да сазивају скупштину од пет хиљада када буду сматрали да је то потребно (VIII, 67). Пошто је скупштина усвојила предлоге, 400 нових већника продрло је у зграду већа и принудило 500 већника, раније изабраних коцком (бобом), да предају власт.

Сукоб екстремне и умерене олигархије

¹ Тукидид, Пелопонески рат, превод Д. Обрадовић, 1999.

У преврату су учествовале две групе олигарха, екстремна и умерена. Програм екстремних олигарха сводио се на напуштање свих тековина атинске демократије и на враћање уређењу пре Солона. На челу екстремне групе налазили су се Писандар, Антифонт и Фриних, који је, пошто се уверио у неминовност преврата, узео активно учешће у догађајима 411. г. п. н. е. Групу умерених олигарха предводио је Терамен. Настојао је да ограничи број атинских грађана тиме што би само 5 000 грађана, који су у стању да себи набаве хоплитско наоружање, уживало грађанско право. Тако би власт прешла у руке људи који су поседовали тешко наоружање.

Временом сва власт прелази у руке екстремне олигархије. Наиме, скупштина од 5 000 лица требала је да се сазива једино по нахођењу већа 400, а ово веће чинили су екстремни олигарси. Аристотел пише да је испало тако да су „5 000 били изабрани само као параван, док се фактички управа државом налазила у рукама 400” (Атински устав, 32).

Дошавши на власт, екстремни олигарси су почели да појачавају терор. Тукидид наводи да су они неке људе убијали, неке позатварали а неке протерали. Такође су одлучили да не зову Алкибијада у Атину, тако да је овај и даље остао код Тисаферна. Олигарси су рачунали да ће као лакофили релативно брзо и лако склопити мир са Спартом, и упутили су изасланика Агису, који се налазио у Декелеји. Међутим, Агис је мировну понуду одбио и напао изненада Атину, сматрајући вероватно да су Дуги бедеми без заштите због унутрашњих сукоба. Након тога, олигарси пошаљу изасланика у Спарту. Међутим, ни тада се преговори нису завршили славно. Спартанци су тражили да се Атина одрекне своје архе, на шта олигарси нису смели да пристају, плашећи се побуне демоса.

Самос уводи демократију

Одлучујући ударац екстремним олигарсима, задала је атинска војска на Самосу. Наиме, на наговор Писандра, 300 самоских племића организовало је заверу и убило неке Атињане, а међу њима и Хипербола. Народ, увидевши да завереници теже влади неколицине, у помоћ зове оне атинске војсковође који су се у то време налазили на острву: Леонта, Диомедонта, Трасибула (заповедника лађе) и Трасила (оклопника). Ови су потом ишли од војника до војника, наговарајући их, да то не допусте. Посебно су се обраћали морнарима брода Парал, који су сви били Атињани и непријатељски расположени према влади неколицине. Атињани су убили 33 најзначајнија завереника и осујетили намеру успостављања нове владе.

Самљани су, уз подршку Атињана, одлучили променити устав и увести демократију. Трасибул и Трасил нагнали су своје војнике да се закуну да ће чврсто стајати уз демократију, да ће ратовати против Пелопонежана, да ће бити непријатељи већу од 400 и да са њима неће ништа преговарати. Одлучили су да себи позову и Алкибијада, који им је, како су веровали, могао прибавити помоћ персијског цара.

У међувремену веће од 400 у Атини, чувши за догађаје на Самосу и уплашивши се, послало је своје изасланство на острво. Међутим, када је изасланство сазнало да су се Самљани, као и атински војници, обавезли да неће преговарати, одлучили су да једно време сачекају на Делосу.

За то време, Пелопонежани, љути на Тисаферна што слабо снабдева њихову војску у Јонији, а уједно сумњајући да преко Алкибијада преговара са Атињанима, одлучили су већу пажњу посветити Хелеспонту и персијском сатрапу Фарнабазу, који је обећавао да ће добро снабдевати Пелопонежане. Неколико пелопонеских бродова је, под вођством Клеарха, отпловило на Хелеспонт и одметнуло Бизант. Пошто војска није била задовољна заповедништвом Астиоха, који је био веома близак са Тисаферном, Спарта га је опозвала и дужност поверила Миндару.

Алкибијад је одговорио на позив Самљана. Дошавши на Самос, буде изабран за војсковођу и поведе преговоре са Тисаферном. Изасланици, које је Атина

послала на Самос, напоскон су од Делоса дошли на острво и покушали преговарати са војском и народом. Међутим, ови их нису желели ни саслушати, већ су били спремни ударити на Атину. Страсти је смирио Алкибијад. Изасланицима је препоручио да се свргне веће од 400 и сва власт преда скупштини од 5 000. Овим је Алкибијад подршку пружио Тераменовој групи. Поручивао је још изасланицима да издрже, да ће покушати измирити их са војницима и да ће ратовати против Пелопонежана.

Пад већа 400

У таквој ситуацији, екстремни олигарси поново упуте посланство у Спарту, са Фринихом и Антиоком на челу, како би закључили мир са Спартом под било каквим прихватљивим условима (VIII, 90). До већег непријатељства међу самим олигарсима дошло је када су присталице екстремиста стале градити утврђење код Пиреја, на тзв. рту Еетионија, наводно ради одбране од самоске флоте. Умерена олигархија је веровала да они утврђење граде како би га предали Лакедемоњанима. Као повод за сукоб послужило је убиство Фриниха, након његовог повратка из Спарте. Тада су пирејски хоплити, сазнавши за приближавање пелопонеске флоте, порушили утврђења која су била у изградњи и наоружани кренули у Атину. Почетком септембра одржан је састанак скупштине у Дионисијевом позоришту, када власт од већа 400 прелази у руке владе од 5 000. Поново је *була* бирана коцком, као у Периклово време, и народна скупштина је функционисала као и раније. Међутим, политичка права имало је само 5 000 најбогатијих. Поред тога, обустављени су сви видови исплате сиротињи из државне благајне. На том заседању скупштине, одлучено је да се допусти повратак Алкибијада, а присталицама екстремних олигарха изречена је атимија — лишени су политичких права. Вође екстремних олигарха са Писандром на челу, побегле су Лакедемоњанима у Декелеју. Антифон, који је остао у Атини, убијен је пресудом суда. Најважније питање за Тераменову групу, после освајања власти, представљао је споразум са атинском флотом на Самосу.

Борба за мореузе

Положај Атине у мореузима се нагло погоршавао. Хелеспонт и Босфор имали су важан стратешки и економски значај по Атину. Контролишући пут за Понт, Атина се уредно снабдевала житом и рибом, најважнијом храном за опседнуте у граду. Губитак мореуза неповољно би утицао како на прехрану становништва тако и на финансије.

Већину колонија на овом простору представљале су колоније Милета. Тако је након устанка у Милету, дошло до покушаја отцепљења и његових колонија. У мају 411. г. п. н. е. прво се побунио Абидос, два дана касније Лампсак, а затим и Кизик. У августу исте године, Фарнабазу је у помоћ дошла пелопонеска ескадра од 10 бродова која је подстакла становнике Византа на устанак. А у септембру исте године, цела пелопонеска флота (86 бродова), под командом Миндара, упутила се у Хелеспонт, где је у то време било само 18 атинских тријера. Међутим, њима у помоћ су стигли Трасибул и Трасил са својом флотом, и сјединивши снаге код Киносеме (у Карији) нанели су пораз Пелопонежанима. Ово је прва победа атинске флоте после катастрофалне Сицилијске експедиције, тако да је у моралном смислу ова битка била значајна за Атињане, али је такође подигла ауторитет умерених олигарха. Управо овим догађајем се завршава Тукидидово дело *Пелопонески рат*, и о наредним догађајима нас обавештава пре свега Ксенофонт и његова *Хеленска историја*.

Одлучне битке одиграле су се крајем 411. и почетком 410. године п. н. е. код Абидоса и Кизика. Пелопонежане је предводио Спартанац Миндар, а помагао им је персијски сатрап Хелеспонта, Фарнабаз, као и Сиракужани. Битка код Абидоса је трајала цео дан са променљивим успесима. Ипак, Атињани су тријум-

фовали захваљујући помоћи Алкибијада. Значај ове победе за Атињане био је утолико већи што су се по први пут у другој половини петог века отворено борили против персијске армије. **Победа у бици код Кизика** била је још потпунија. Пелопонеску флоту која се кретала уз обалу пратила је Фарнабазова копнена војска, али се Миндар трудио да избегне сукоб са Атињанима. Међутим, Алкибијад је напао непријатеља и приморао га на борбу. Терамен и Трасибул, са својом флотом пресекли су везу Пелопонежана са матичном луком. Пелопонежани су напустили своје бродове и заједно са Персијанцима се борили на копну. Међутим и ова битка завршила се победом Атињана. Због пораза код Кизика, Сиракуза је опозвала и протерала Хермократа и друге сиракушке војсковође, који су се налазили у редовима пелопонеске војске.

Након ових победа, Атињани су се бацили на прикупљање пореза, јер је поморски рат захтевао велике издатке. Трасибул је прикупљао у реону Тасоса, а Терамен у Македонији. За то време, Алкибијад је у мореузима постигао низ победа. Заузео је Перинт, Селимбрију, Калхедон и Визант. У рукама непријатеља остао је само Абидос. Пловидба мореузима поново је била под атинском контролом.

Године 409. п. н. е. Атињани су изгубили Пил, о чему сведочи Диодор:

Сазнавши да се све атинске снаге налазе на Хелеспонту, Лакедемоњани предузму поход на Пил у коме се налазио месенски гарнизон... Опседнути у Пилу, Месењани су се неко време успешно опирали непријатељу, очекујући атинску помоћ. Међутим, њихов положај је ускоро постао неподношљив... Тако су Лакедемоњани заузели Пил, који се налазио 15 година у рукама Атињана. Флота, која је упућена, вратила се због велике буре.

(Диодор XIII, 64)

Обнављање демократије у Атини

Пошто је флота остварила значајне успехе, а њу су чинили тети, који су политички били обесправљени за време олигархијске власти, сада се поново поставило питање уставног поретка. **Однос снага у Атини се променио у корист радикалних демократа.** Аристотел пише да је народ 410. г. п. н. е., после победе код Кизика „отео власт” од пет хиљада (Атински устав, 34). **На чело радикалних демократа дошао је власник радионице музичких инструмената - Клеофонт.** Он је увео помоћ од два обола најсиромашнијим грађанима, а да би се омогућила помоћ већем броју становника, обновљена је 409. п. н. е. изградња Ерехтејона. На првој скупштини, која је одржана по поновном успостављању демократије, донесена је одлука о чувању устава. Она гласи: „Али ако би неко оборио демократију у Атини, или би обављао неку дужност после обарања демократије, сматраће се за непријатеља државе и биће убијен, а убица неће бити кажњен. Његова имовина ће бити конфискована, а десети њен део ће бити предат богињи... Сви Атињани су дужни да се заједно по филама и демама да ће убити такве људе”.

После битке код Кизика, Спарта је предлагала да се закључи мир — да се изврши замена Декелеје за Пил и успоставе границе из 410. Међутим, ни Алкибијад који је владао мореузима, ни демос опијен победама нису на то пристали.

Ратне операције у Јонији

Покушај Спарте да створи властиту флоту, скупо ју је коштао и завршен је тоталним неуспехом. Најбоље снаге те флоте, сиракушки морнари, биле су повучене на Сицилију за борбу против Картагињана, који су освојили Селилунт и Химеру и успешно напредовали у дубину земље. **Издржавање флоте превази-**

лазило је снаге Спарте, тако да су се пелопонески морнари претворили у најамнике персијских сатрапа, прво Тисаферна а затим Фарнабаза. Једина нада лежала је у даљој помоћи Персије. Док је Фарнабаз пружао подршку Спарти у борби против Атине и давао Пелопонезанима све што им је потребно за тај рат, Тисаферн се углавном држао Алкибијадовог савета о максималном исцрпљењу оба противника. Коначно су и Атињани и Спартанци упутили изасланство у Сузу, персијском цару Дарију II. Обзиром да су Атињани господарили Егејским басеном, Персија се определила за помоћ Спарти. Атинско посланство никад није ни стигло до цара, јер га Фарнабаз три године задржао у Гордиону.

У то време, Кир, син Дарија II, постаје каран или владар Мале Азије.

Пошто су Атињани 407. за стратега изабрали Алкибијада, Трасибула и Конона, Алкибијад је оценио да је дошао тренутак његовог повратка у Атину. Његов долазак био је свечан: „Атинске тријере су са свих страна биле украшене мноштвом штитова и плена; вукле су за собом велики број заплених бродова и носиле су још више украса са крма потопљених и побеђених бродова. Једних и других било је најмање две стотине” (Плутарх, Алкибијад 32). Алкибијаду је враћена имовина, а изабран је за стратега са неограниченим овлашћењима.

У исто време када је у Малу Азију стигао Кир, стигао је и спартански војсковођа Лисандар. Лисандар је представљао војсковођу нове генерације. Ако је у претходном периоду идеал Спартанаца био храбар војник, дисциплинован и одан одлукама ефора, сада спартански војни команданти постепено почињу да делују самостално. Лисандар је успео да се спријатељи са Киrom. Кир је био спреман пружити помоћ Лакедемоњанима, рачунајући да ће њихове хоплите једном приликом искористити да преузме власт над читавим царством. Лисандар је од Кира добио новац за повећање плата веслачима, а за матичну луку своје флоте изабрао је Ефес.

Битка код Нотија (406)

Када је у једном тренутку Алкибијад отишао на север ради прикупљања новца за флоту, његово привремено одсуство је искористио Лисандар и у бици код Нотија (406) потукао атинску флоту. Он је након тога сазвао најуглашеније људе из малоазијских градова и предложио им да организују хетерије, а он ће их због тога наградити тако што ће их поставити за управнике градова (Диодор XIII, 70). Због пораза код Нотија, у скупштини је кривица бачена на Алкибијада. Алкибијад је, према Диодору, тада био окривљен за одржавање пријатељских веза са Тисаферном и за намеру да приграби тиранску власт чим се рат заврши. Тужилац је био вођа радикалних демократа, Клеофонт. Те године (406) изабрано је десет нових стратега са Кононом на челу, и не само да није изабран Алкибијад, већ ни један његов присталица. Када је то сазнао, Алкибијад одлази на своје имање у Тракији. Исте године, Лисандар је опозван од стране ефора, због његових самоиницијативних акција.

Битка код Аргинуса (406)

Пролећа 406. Спартанац Каликратид је место Лисандра послат на Исток. Он је сматрао понижавајућим да новац узима од једног Персијанца. Стога, поред 90 бродова које је довео собом, договорио се са олигарсима Милета да опреми још 50 бродова. Са овом флотом организовао је поход против атинске флоте, која се налазила код Самоса. Да би натерао Атињане на борбу, Каликратид је напао и заузео демократску Метимну. Атинска флота је кренула у помоћ Лезбосу, да би је потом Пелопонезани затворили у Митиленском заливу. Град је остао без хране, а непријатељских бродова је било три пута више.

Када је у Атину стигла вест о тешком положају флоте, одлучено је да се сагради још бродова. Тако је Атина по трећи пут за непуну деценију стварала велику флоту. То је био велики напор и због недостатка новца, али и због потребног

великог броја веслача. Диодор каже да су Атињани давали грађанска права метецима и уопште странцима који су хтели да ступе у војску. Ксенофонт такође каже да су посаде биле састављене од свих одраслих становника Атине, како слободних тако и робова. Овом, последњом атинском флотом у Пелопонеском рату, командовало је 8 стратега.

Близу Лезбоса, код Аргинуских острва, дошло је до сукоба у ком су Атињани однели победу, уништивши 70 пелопонеских бродова. Овом битком, поново је за кратко успостављена хегемонија Атине на мору. Спарта се поново обратила Атини са мировном понудом, али без успеха. Међутим, иако се битка завршила победом Атињана, она ће имати веома тешке последице по атинску демократију. По повратку, флоту је задесила бура у којој је потопљено 25 тријера са посадом. Због веома неповољне временске ситуације, команда флоте није била у стању да сахрани атинске војнике који су ту погинули, заправо нису могли да покупе њихова тела. Та вест је у Атини изазвала велику пометњу, негодовање рођака погинулих војника, који су тражили да се стратеги позову на одговорност због непоштовања обичаја сахрањивања, који је код Грка имао велики значај. Од оних који су учествовали у битки код Аргинуса, у Атину се вратило шест стратега. Ови стратеги-демократи и победници су изведени пред суд својих грађана. Одлуком еклесије био је укинут уобичајени начин судског процеса и скупштина је већином гласова осудила стратега на казну смрћу. Ево шта о томе каже Ксенофонт у *Хеленској историји*:

Суд реши да се један од стратега, Ерасинид, кога су оптужили за присвајање државног новца са Хелеспонта, баци у тамницу. Затим стану остали стратеги у Већу подносити извештај о поморској битки и о силној олуји. Тимократ предложи да и остале треба бацити у тамницу. Потом буде сазвана скупштина, у којој су стратеги оптуживали, а нарочито Терамен, тврдећи да се они морају позвати на одговорност, зато што страдалнике на мору нису спасли...

(Ксенофонт I)¹

Битка код Егоспотама (405)

После битке код Аргинуских острва, доминација на мору поново је била у рукама Атињана. Пелопонеска флота је имала око 100 бродова али без руководства. Ксенофонт пише да су становници Хиоса и други савезници упутили посланике у Лакедемон тражећи да им се пошаље Лисандар, као наварх (II, 1). Ефори су послали Лисандра у Малу Азију, али као помоћника (епистолеј) команданта, јер им закон није дозвољавао да му два пута дају флоту на управу. Пошто је Дарије II позвао Кира у престоницу, овај последњи је Лисандру оставио благајну и текуће приходе његових сатрапија.

Лисандар је најпре на јуриш заузео и опљачкао Лампсак. Тада се атинска флота упутила за њим и сместила на супротној обали Босфора, код Егоспотама. Алкибијад, који се ту нашао стицајем околности, увидевши да су Атињани удаљени од сваког града и да имају проблема са снабдевањем, предложио им је да заузму положај код Сеста, близу града и луке. Међутим, будући да Алкибијад није био именован да дели савете, атински стратеги су му наредили да се удаљи. После пет дана, када су Атињани напустили бродове како би се снабдели храном, Лисандар је искористио прилику и ударио на непријатеља. Од укупно 180 атинских тријера, спасло се само 9 са Конаном на челу, а осталих 170 (+1?) пало је у руке непријатеља. Тако је уништена сва атинска флота.

Лисандар је наредио да се погуби 3 000 истакнутих Атињана. Заробљене атинске гарнизоне пристајао је да ослободи само под условом да оду у Атину, како би

¹ М. Ђурић, Историја старих Грка до Александра Македонског у одабраним изворима, Београд 1972.

се што више људи нашло у граду и тиме пре дошло до несташнице хране и глади. Сам Лисандар је из Хелеспонта преко Лезбоса кренуо у Атину, заводећи уз пут свуда олигархијску управу. Плутарх у биографији Лисандровој пише да је овај у свим градовима, без изузетка, уништио законити државни поредак, поставио владе од десет људи и у градовима многе људе побио, а многе натерао у бегство (Лисандар, 14). Ксенофонт пише да је тада једино на Самосу извршен покољ племства и да је завладала народна партија (II, 2). Због тога су их Атињани наградили, са закашњењем, тако што су им дали атинско грађанство.

Капитулација Атине

Када је вест о исходу битке код Егоспотама стигла у Атину, Ксенофонт пише:

Те ноћи нико није заспао; људи су оплакивали не само изгинуле већ и саме себе...

(Ксенофонт II, 2)¹

Сазвана је одмах скупштина на којој је одлучено да се бори до краја. Лисандар је Атину напао са мора, а са копна су је напала оба спартанска краља, Агис и Паусанија. Атина се поново нашла у веома тешкој ситуацији: граду је претила глад, непријатељи су је нападали са свих страна, а у скупштини је ипак донета одлука која би предвиђала смрт за свакога ко би изнео било какав предлог о капитулацији. Чак су амнестирани сви грађани којима су била одузета политичка права. Међутим, Терамен и његове присталице све више су се залагали за капитулацију.

После неколико месеци опсаде, град је остао без хране. Атинско посланство је упућено најпре Агису а затим и у Спарту, са захтевом за преговоре о миру. Непријатељи су поставили услов да се поруше Дуги бедеми. Практично то би значило безусловну капитулацију, тако да је скупштина одбила захтев. Већина атинских грађана није желела да се преда, па је Терамен одлучио да присили глађу сиротињу на капитулацију. Послужио се преваром. Наиме, изјавио је да ће се заложити како би од Лисандра добио повољније услове за мир. О његовом понашању говори Лисија:

Уживајући поштовање и достојен високим одликовањима, он се сам наметнуо као спасилац отаџбине и сам је упропасти; тврдио је како је учинио велико, драгоцено откриће помоћу кога ће постићи мир не дајући таоце, не разарајући бедеме, не предајући флоту

(Лисија XII, 68)

Терамен је заиста био упућен Спартанцима као изасланик, али он је остао код Лисандра три месеца не радећи ништа. Након тога се вратио са изговором да су једино ефори овлашћени за мир. У то време присталице олигархије су осудиле на смрт вођу радикала, Клеофонта. Као разлог изнето је то што наводно није хтео да се јави у редове хоплита, а Лисија наводи као разлог то што се Клеофонт изјаснио против рушења Дугих бедема.

Пошто више није имала избора, Атина се одлучила на нове преговоре са Спартом. Атинско посланство предвођено Тераменом, послато је у Спарту да тражи мир. Том приликом одржан је састанак Пелопонеског савеза. Коринћани и Тебанци су захтевали да се Атина потпуно разори, али се томе успротивила Спарта. Спарта се плашила да би онда Коринт могао ојачати на мору, а Беотија на копну. Услови мира који су понуђени, били су следећи:

— да се поруше Дуги бедеми и бедеми Пиреја

¹ М. Ђурић, Историја старих Грка до Александра Македонског у одабраним изворима, Београд 1972.

- да се преда флота са изузетком 12 стражарских бродова
- да се уништи архе
- да Атина ступи у ред Лакедемонских савезника уз потпуно покоровање њиховој хегемонији
- да се врате сви изгнаници

Ови услови су у Атини прихваћени априла 404. г. п. н. е. и Лисандар је ушао у Пиреј. Изгнани аристократи су враћени а Дуги бедеми, темељ атинске независности, порушени. Тако је после 27 година завршен Пелопонески рат, а у целој Хеллади победу је славила олигархија.